

ПРЕДГОВОР

Минатото е премногу за да може да се види со еден поглед. Со еден опфат на окото, во еден миг. Тоа е безброј пластови на дух и материја напластени едни на други и во исто време испреплетени со нераскинливи нишки кои го градат долгиот континуитет на движење на духот и материјата, во кој на одреден степен од развојот на земјата на својствен и единствен начин се вклучува и човекот. За да дознаеме дел од вистината потребно е да ги побараме остатоците на творештвото од различните периоди кои се кријат под "кршот" на историјата и зад превезот на времето.

Мариово како дел од Македонија, македонската култура и македонскиот дух, е преполно со остатоци од милениумската одисеја на жителите на овој крај, од нивното прво биолошко и творечко-културно појазување, па сè до денес кога овој крај, можеби за првпат во својата милениумска историја, доживува населбен и културен колапс. На неговиот простор тлее материјален културен комплекс од времиња, а од него се раѓа мистичен дух кој опседнува со својата акумулирана енергија на творечко минато. Следејќи ги сегментите на посебните периоди на културното минато, преку некаде потиснатите, некаде разјадуваните знаци на културната материја, овој простор најпрво внесува возбуда, потоа станува занес и на крајот сосема заробува со својот дух на простор набиеен со комплексна содржајност од творечки реликти на непрекинато милениумско творештво. По неколкугодишно следење на знаците на тие реликти, авторот на оваа книга смета дека само се обидел да допре, да сирне или само да насети еден импулс од таа содржајност која чека, во својата замолченост пред новото време, на соодветно внимание и пристап. За жал, многу импулси на минато културно создавање засекогаш се загубени, уништени од погрешно насочена акција, погрешно употребена енергија, и на крајот, погрешно искористените резултати на таквиот зафат. Во таква акција засекогаш е загубен еден реликт на култура, занес, возбуда и чувства каков што е, навидум, обичниот камен "Доџимот" од атарот на селото Манастир, чии корени на активна егзистенција се губат во времето на праисториското култно живеење кое зрачи од околината на местото на кое се наоѓаше до неодамна. Во слични зафати секој ден во непознат правец се губат голем број други реликти извадени од безбројните некрополи, напуштени населби од сите времиња, култни објекти и сл., а не е ретко ниту бесцелното уништување културни

содржини во занесот на големата заблуда да се дојде до нешто "вредно" и да се има само за себе или да се преточи во некоја друга "вредност" на нашата заблуда.

Во оваа книга ќе се сретнете со дел од безбројните културни содржини, продукти на мината творечка активност на нашите предци на територијата од Македонија позната како Мариово. Таа со целото свое постоење е дел од историските и културните движења на поширокиот простор на Балканот, па и пошироко, од Медитеранот во кој се случувале безброј историски и културни собитија со голем набој на духовна енергија, која и денес зрачи на целиот простор и нè облагородува или опоменува. Мариово, според научниците, било дел од древната Пајонија, можеби и дел од животниот и културниот простор на Бригите, чии траги ги следиме до доцното бронзено време, или на Пелагонците, сите познати за Хомер и неговата Илијада, и на крајот сите сродни по јазик и култура, често сведувани под неодминливата, единствена определба "македонски". Некои од имињата на жителите на Мариово, Мориово, Морихово или, можеби, Достонеја во антиката ја зачувале својата автентичност уште од праисторијата, та ги среќаваме на исто така автентичните надгробни споменици и во подоцнежните периоди на антиката и на таков начин ни ја искажуваат својата блискост, сродност или потомство со гореспоменатите етнички групации. Во тој контекст, некои до денес зачувани обичаи, како жртвувањето вол во селото Витолиште, презимето Мидоски од истото село и сл., покажуваат зачудувачки далечно потекло.

Трагите од древните населби, до денес сосема малку истражени, се среќаваат на секој чекор на просторот на Мариово, сосема слично како и во другите делови од македонската територија која е преполна со материјална култура. Авторот се обиде да ги проследи на дел од просторот на Мариово и да ги пренесе сознанијата за нив во текстот кој следува во книгава, која е продолжение на првата книга "Древна цивилизација" I- археологија, митологија, преданија-Прилепско, која излезе во текот на 2000 година, со амбиција другиот простор да го проследи во некое следно издание. Недостигот од пишани документи за историјата и културата на овој крај е голем хендикеп за комплетната реализација на еден ваков проект. Сепак, тоа не ја намалува вредноста на она што треба допрва да се истражува и проучува, а кое е непобитен факт кој предизвикува со својата присутност. Со своите стручни совети за реализација на ова издание придонесоа рецензентите д-р Виктор Лилчиќ и Александар Миткоски, на кои им изразувам искрена благодарност. Посебно им благодарам на сите сегашни и поранешни жители на Мариово кои несебично ги раскажаа објавените преданија и ми помогнаа во проследувањето на разните локалитети.

Авторот

ВОВЕД

МАРИОВО И ЕРИГОН (ЦРНА РЕКА)

Мариово не може да се замисли без култната Црна Река, во антиката позната како Еригон, која оваа област ја дели на два дела. Таа е извор на животот за жителите на разните населби од праисторијата и подоцнежните периоди и предмет на божествена почит и култно третирање, предизвикано од феноменот на немирниот воден тек кој ги сече планините и предизвикува раѓање на буен растителен и животински свет. Дека реките биле третирани како своевидни култови на кои им се дарувале жртви наоѓаме сведоштва и во **Илијадата** од Хомер¹. Така, како бог се третира реката Ксант, или Скамандар која течела во близина на градот Троја и во која се воделе жестоки и крвави битки на кои често реагирал и самиот речен бог², како и Аксиј (реката Вардар) која го **"родила"** Пелегон, епонимниот херој на Пелагонците и таткото на Астеропај, јунакот на Пајонците дојдени под Троја од **"широкострујниот Аксиј"**³.

Од митологијата е позната Еригона⁴, чие име митографите го објаснуваат како **"дете на борбата"**, но нејзиното несомнено име е **"обилен род"**⁵, што на некој начин можеме да го примениме и во случајот на Црна Река која за древните жители значела извор на храна и гаранција за опстанок. Дека Македонците граделе култ кон реките нѝ потврдува и старата легенда за браќата Гаван, Аероп и Пердика кои се спасиле со бегане од некој цар во Горна Македонија, во местото Лебаја, кое археолозите не го лоцирале до денес, преминувајќи преку некоја река во Долна Македонија од каде подоцна Пердика го проширил своето кралство. Откако браќата ја преминале реката таа силно дотекла и ги спречила гонителите да продолжат со гонењето⁶. На оваа река Македонците ѝ принесувале жртви како на спасителка⁷-бог. Можно ли е таа река да била Еригон?

Црна Река, древниот Еригон заслужува многу повеќе внимание, како и многу повеќе труд за да се откријат безбројните преданија и вистинските настани што се случувале по нејзините брегови, на кои се кријат и безброј културни остатоци, од населби, некрополи, култни објекти и сл., меѓу кои и

¹ Хомер, **Илијада**, превод, предговор, увод и објасненија Михаил Д. Петрушевски, Македонска книга, Скопје 1982.

² Исто, 359,360.

³ Исто, стих: 153-160, 358.

⁴ Роберт Гревс, **Грчки митови**, Фамилет, Београд 1999, 209.

⁵ Исто, 210. Култот на Еригона се поврзува со култот на Дионис кој бил сликан со женствено лице.

⁶ Херодот, **Историја**, превод Даница Чадиковска, 552, 553.

⁷ Наде Прова, **Студии за античките Македонци**, HISTORIA ANTIQUA MACEDONICA, Скопје 1997, 187.

голем број срушени мостови како доказ дека "богот на реката" бил посилен од секој обид да се зароби во камените премостувања. Сите овие содржини кои го создаваат мистичниот дух на реката ги предизвикуваат и рибарите, и љубителите на природата, но и авантуристите кои следат некои стари карти или само стари приказни за "царот кој сакајќи да оди во воен поход пратил свои луѓе да скријат злато на повеќе места крај Еригон за да му се најде при походот, на нивниот водач му наредил да ги убие своите придружници, а кога тој се вратил во Цариград и самиот бил погубен".

Во Мариово денес, може да се слушне легенда со асоцијација на прастарите времиња на овој простор која гласи : - "Некогаш во старо време Црна Река не течела по денешното корито, туку одела директно во Егејско Море. Во тоа време имало некои големи ламји (сверови). Две такви ламји се степале некаде на просторот на кој денес се наоѓаат селата Гудјаково, Вриско и Галиште и разбеснети во борбата мавнале во планината, та ја срушиле. На тој начин Црна Река потекла во тој правец и излевајќи силни води потопила некој град кој се наоѓал кај нејзиниот денешен влив во реката Вардар⁸". Оваа легенда потсетува на прастарите времиња на формирањето на конфигурацијата на денешниот простор кога Пелагонија и Мариово биле под вода, а пред околу 2,5 до 3 милиони години, со поместување на дното на Егејскиот басен овие води се повлекле во него⁹. На фактот "дека Мариово некогаш било море" потсетуваат и поголем број преданија во овој крај, кои пренесуваат дека некогаш населбите биле на високите места, а на некои врвови и денес има алки на "кои биле врзувани кајчињата". Кај Георги Трајчев го среќаваме и следново: - "Во старо време, Црна минувала низ битолското неогено езеро и истекувала кон Сари-гол по железничката линија Битола-Лерин"¹⁰. Има и едно предание кое говори за името на Црна Река кое наводно го добила поради тоа што таа "секој ден зема по некое чедо и зацриува по една мајка", но како што истакнува и Трајчев, таа не се вика така поради тоа што е пакосна. "Реката го добила тоа несимпатично име "Црна" не поради пакостите, што му ги прави на околното население, туку од црниот цвет на водата кој изгледа црн како јаглен, во горниот тек, при самиот извор во Демирхисарско, над селото Железнец. Тука големото количество вода, кое блика од подножјето на една стена, има црн цвет од црната железна руда (Магнетит Fe_3O_4), со кој избилува тој крај"^{10a}.

Што се однесува до името на областа Мариово, тоа и самото има асоцијација на море, а посебно треба да се нагласи дека оваа област, постарите жители и денес ја викаат Мориово, како што ја пишувале и постарите писатели. Слично име употребил и императорот на Источното Ромејско

⁸ Ова легенда ни ја раскажа Петко Трајкоски од селото Крушевица во Мариово.

⁹ Прилеп и Прилепско низ историјата.

¹⁰ Георги Трајчев, Мариово, Македонска библиотека, Софија 1942, 8.

^{10a} Исто, 25, 26.

царство Василиј II во една повелба од 1019 година која се однесува на правата на Охридската архиепископија по пропаста на Самоиловата држава. Во оваа повелба се споменува името на Мариово (Морихово) кое му е доделено на епископот во Меглен¹¹. Од средината на XIV век потекнува уште едно споменување на името Мариово во една повелба на српскиот цар Стефан Урош од 1357 година, со која на вдовицата на кесарот Прелјуб ѝ се одредува наследството во кое спаѓа и Мариово¹². На тој начин имаме потврда дека Мариово не било именувано според царицата Мара, за која се говори во едно друго предание, туку тоа било со постаро потекло и, всушност, е Мариово¹³.

Мариово било во територијата на која дотогашно време живееле славјаните, а потоа и славјаните кои се појавиле во историјата. Во историјата има само една држава во Мариово, а тоа е Мариовската држава на Балканот во средновековието. Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово. Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово. Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово.

Сл. 4. Мариово

Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово. Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово. Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово. Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово.

Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово. Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово. Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово. Мариовската држава се наоѓала во Мариово и Меглен, а нејзиниот центар бил во Мариово.

¹¹ Љубен Лапе, **Одбрани четива за историјата на македонскиот народ**, Државно книгоиздателство на НР Македонија, Скопје 1951, 68.
¹² Коста Ациевски, **Мариово и Меглен во средновековните извори (до крајот на XIV век)**, зборник "Мариово и Меглен из историјата", Друштво за организирање на Мариовско-мегленски културни средби, Институт за национална историја-Скопје, Друштво за наука и уметност-Прилеп, Друштво за наука и уметност- Битола, Прилеп-Скопје 2000, 30, 31.
¹³ Види наслов "Древната царица од Витолиште" во оваа книга.

"ВРЛЈА ГРАМАДА", ПРАИСТОРИСКА НАСЕЛБА ОД КАМЕНО И БРОНЗЕНО ВРЕМЕ

Просторот околу селото Бешиште денес е главно, голема и каменеста голина со широки рамнини и долини од двете страни на Бешишка Река (Здравечки Дол), која го дели селото на два нееднакви делови. Сепак, на површината на теренот на кој е поставено денешното село и околината можат да се забележат голем број траги од населување во различните периоди на историјата. Во атарот на ова село има траги и од населби од најстарите периоди на човечкото постоење, посебно новото камено време. Една таква населба била лоцирана на денешното ритче јужно од Бешиште кое се наоѓа на само стотина метри од селото преку рекчето. Тоа е познато меѓу жителите како "Врлја Грамада" (сл.1).

Сл. 1: Врлја Грамада

Населбата, според наодите, била расположена по должината на ритчето кое се протега во правецот исток-запад, а просторот на кој се наоѓала денес е сосема гол терен како и голем дел од останатиот дел од атарот на Бешиште. На ритчето "Врлја Грамада" денес по површината можат да се најдат голем број фрагменти од садови од праисторијата рачки, делови од дното на садовите, како и од устниките и други фрагменти со раз-

лични орнаменти, а присутни се и парчиња од куќен лепеж. Според едно рекогносцирање извршено во текот на 2001 година од страна на Заводот и Музеј од Прилеп парчињата од керамиката укажуваат на постоење населба во периодот на новото камено време, но дел од нив потекнуваат од бронзеното време. На тоа укажуваат и парчињата од печен куќен лепеж кои исто така се среќаваат по површината. Сето тоа укажува дека на ова ритче постоело населување во праисторијата, а евентуални археолошки ископувања можат да покажат за каков тип населба се работи. Ако се земе предвид фактот дека се среќава керамика од повеќе периоди на праисторијата (најмалку два), не е исклучено дека на истото место се издигала населба на повеќе наврати во праисторијата.

Сл. 2: Врлја Грамада-горе

Освен праисториските наоди во форма на парчиња од керамички садови и остатоци од материјал за градба на куќи (куќниот лепеж), на средината на ритчето е забележлив остаток од некој поголем сид (сл.2), од непознатата градба. За него меѓу жителите на селото се говори дека претставувал некаква набљудувачница, можеби од турско време, но не можеме да ја исклучиме и можноста тој да бил остаток од некое друго време. Освен овој голем сид од камен, видливи се и други грамади и остатоци од градежен камен, како и траги од стари темели по површината на ридот.

СЕЛО НА НЕКРОПОЛИ ОД РАЗЛИЧНИ ВРЕМИЊА

Трагите од древното присуство на човекот во атарот на селото Бешиште ги има на голем број места. Вниманието посебно го привлекуваат остатоците од стари некрополи кои ги има на повеќе места, од кои две зафаќаат простор и во самото село, а нивните траги се сосема јасно видливи. Една од некрополите се наоѓа веднаш под самото село, во подножјето на ридот со остатоци од праисториска населба "Врлја Грамада". Дали има некаква врска меѓу некогашната населба и оваа некропола? На површина од околу 500 м² расположени се голем број гробови од типот на циста, односно, гробови градени со големи камени плочи. Според големината гробовите упатуваат на претпоставката дека се работи за гробници од архајскиот период (VII-VI век п.н.е.), но без соодветно археолошко истражување е тешко да се утврди од кој период точно потекнува некрополата. На архајскиот период упатуваат нивната форма и големина (сл.3). Имено, се работи за гробни конструкции правени со камени

Сл.3: Архајски гроб(?)
- Бешиште

плочи во правоаголна форма и со значителни димензии. Повеќето гробови имаат должина од 1,80 до 2 м и ширина од 0,80 до 1 м што е една од карактеристиките на архајските гробници. Колку за потсетување архајскиот период е момент на силен подем на цивилизацискиот развој во кој се среќаваат и поголеми населби, развиена култура, а тоа е и периодот во кој се појавуваат голем број мислители и мудреци кои ги поставиле основите на идната наука и развиена култура.

Ако се определиме за претпоставката дека некрополата, сепак има врска со населбата која егзистирала веднаш над неа на "Врлја Грамада", тогаш не е исклучено гробовите да датираат од праисториските периоди во кои егзистирала и населбата.

Сл. 4: Грбови-локалитет Гробишта

ни процесии и ритуали поврзани со третманот на покојниците, но тоа, сепак, е тешко да се тврди. Единствено можеме да претпоставиме дека се работи за длабнатини кои во времето од кое потекнуваат гробовите се длабеле во каменот за принесување извесни жртви во чест на покојниците, и можно е да се работи за обичај за секој нов покојник да се длабела и нова кружна длабнатина. Во секој случај денес оваа камена површина претставува мистична порака од древнината која заслужува внимание од страна на научната јавност зашто може да доведе до нови значајни сознанија. Фактот дека вакви длабени форми можат да се видат на голем број места низ Мариово и низ други области во Македонија уште повеќе го потврдува нивното значење.

Освен гробовите цисти на горниот дел на некрополата на помали карпи кои се наоѓаат тука се среќава и едно издлабено корито во камен кое, исто така, би можело да биде почивалиште на некој древен покојник. Вакви гробници, од друга страна, имало во антиката, но и во средниот век. Затоа датирањето на споменатата некропола може да се утврди само со соодветно археолошко истражување во иднина.

Споменатата некропола не е единствена во селото Бешиште. Овде продуктите на смртта ги има во многу поголем број и на различни места. Остатоци од друга некропола која, веројатно, потекнува и од друго време има и во самото село на источниот крај на патот кој влегува во селото пред денешниот културен дом и во неговата околина. Според раскажувања на жителите на просторот на кој се градел домот во почетокот на педесетите години на минатиот век биле раскопани повеќе грбови во кои се наоѓале и човечки коски. Според

Сл. 5: Кружни длабени форми - локалитет Гробишта

археолозите оваа некропола потекнува од средниот век. Таа е расположена на навистина голема површина бидејќи гробови има и на неколку стотици метри од тука на локалитетот познат како "Турчија" кој денес го обележува еден турнат споменик од Првата светска војна со натпис на германски јазик.

Сл. 6: Локалитет Гробишта

Во непосредна близина на културниот дом во Бешиште се наоѓа и селската црква "Св. Петка" која е изградена во 1862 година што се гледа од натписот на неа. Ценејќи го овој факт се поставува прашањето дали оваа црква нема некаква врска со споменатата некропола. Прво, постои можност таа да била изградена врз дел од самата некропола, но уште поинтересно би било прашањето за нејзините постари корени, односно постоењето постара црква на истото место, која служела за христијански процесии во времето на активното користење на некрополата. Каде е населбата чии жители биле погребувани овде? Можно е гробовите да му припаѓаат на селото Бешиште за кое од турските документи се знае дека егзистирало уште во почетокот на 16 век, а не е исклучено дека тоа е уште постаро. Во тој случај треба да се претпостави дека селото било расположено надолу од просторот на кој биле расположени некрополата и црквата, а денешните куќи во овој дел од селото се изградени во поновиот период. Фактот што во голем број села во Мариово, па и Македонија гробиштата и црквата се наоѓаат на заеднички простор оди во прилог на нашата претпоставка. Можно е тоа да било случај и во Бешиште, но од одредени причини се направила дислокација на гробиштата северно од селото на висорамнината од таа страна. Денес се останати само неколку гробови во дворот на црквата "Св. Петка" од неколку свештени лица кои потекнувале од селото.

Според археолозите од прилепскиот Завод и Музеј оваа некропола потекнува од средниот век¹. Попрецизни стручни информации не постојат поради отсуството на соодветни истражувања.

ОСТАТОЦИ ОД СТАРА НАСЕЛБА НА ЛОКАЛИТЕТОТ "ОГРАДЈЕТО"

На околу 2 км југоисточно од селото Бешиште, на благо заоблен рид со долини од јужната страна се расположени голем број грамади од камен и исто така, остатоци од стари градби. Некои од остатоците од градбите се сосема впечатливи со тоа што постојат сидови високи и до 1 м. На пошироки-

¹ Археолошка карта на Република Македонија, МАНУ-Музеј на Македонија-археолошки оддел, Скопје 1996, Кепеска Л., Кепески К., Киганоски Б., 1986, 120;

от простор од неколку хектари по површината се среќаваат и други остатоци од старата населба. Меѓу нив фрагменти од покривна керамика, фрагменти од керамички садови, парчиња од згура од толена железна руда и сл. Според археолозите овие остатоци упатуваат на постоење населба во средниот век².

Сл. 7: Грамади камења-локалитет Оградјето

Интересно е дека локалитетот со некрополата од "Турчија" и овој од "Оградјето" (сл. 7) се датираат во ист период, односно средниот век. Тоа, од своја страна, упатува на можноста за нивна поврзаност, односно припаѓање на некрополата од "Турчија" на населбата од "Оградјето"³. Во прилог на ваквата претпоставка може да биде и непосредната близина на некрополата до старата населба кои се наоѓаат, речиси, една до друга. На ова место сме принудени да констатираме дека од нашето проследување на повеќе места во прилепскиот крај и Мариово во голем број села се среќаваат случаи кога се уништувани цели некрополи, па и верски објекти при изградбата на културни домови, училишта и сл. Притоа многу малку се водело сметка за културните остатоци кои излегувале при подготовката на теренот.

ЗАПУСТЕНОТО СЕЛО САТОКА И ПРЕДАНИЕТО ЗА СЕДУМДЕСЕТ ЦРКВИ МЕЃУ СЕЛАТА БЕШИШТЕ И ГРАДЕШНИЦА

Во атарот на селото Бешиште има уште голем број места на кои се забележуваат траги од стари населби од различни времиња, посебно во правец на исток каде води и патот кој го поврзува ова село со селото Градешница. Од двете страни на овој пат на повеќе места се забележуваат траги од стари градби, а како што споменува и Георги Трајчев во својата книга "Мариово" најмногу урнатини се наоѓаат во месноста "Сатока"⁴ која се наоѓа некаде на половина пат помеѓу Бешиште и Градешница. Тука се зборува за урнатини од стари цркви, а постои и предание за 70 цркви кое потсетува на повеќе такви преданија кои говорат за голем број цркви во Прилеп (77 цркви), Охрид (360 цркви) и други места. Еве што пишува, меѓу другото,

² Лилјана Кепеска, *Задна Река-Грмајге*, Завод за заштита на спомениците на културата, природните реткости и Музеј-Прилеп, Прилеп 1995, 12.

³ Истата претпоставка ја изнесува и археологот Лилјана Кепеска во книгата наведена од белешка бр. 2 на стр. 12.

⁴ Георги Трајчев, *Мариово*, Македонска Библиотека, Софија 1942, 21.

Трајчев: "...Меѓу селата Бешишта и Градешница се наоѓаат многу урнатини од црквишта. Преданието говори за 70 цркви. А денес се гледаат 10-13 полу-разрушени згради, припокриени со слама. Наоколу се наоѓаат стари гробишта, нарекувани од населението "елимски", свртени во насока на север. Во текот на 1897/98 уч. година учителот А. Петров вршел ископувања на нив и наоѓал скелети на големи луѓе, со долги бедра и големи черепи. Меѓу скелетите се среќавале гривни, прстени и други украси"⁵.

Сл. 8: Црквата во с. Бешиште

Кога егзистирале овие цркви? Дали нивното постоење треба да се поврзе со развиениот христијански период во кој се граделе и голем број цркви на територијата на Македонија како што укажуваат и преданијата од други места? Тоа би значело дека се работи за цркви кои егзистирале до крајот на 14 век кога се случува турската експанзија на Балканот. Имајќи го предвид фактот дека неполн век по оваа експанзија постојат селата Сатока и Бе-

шиште може да се претпостави дека тие Турците ги затекнале на истите места при нивното доаѓање. Големите број цркви кои се споменуваат во преданието, сепак е тешко да се објаснат ако се има предвид малиот број жители на двете села. Сепак, фактот што има голем број места познати како црквишта нешто може да значи. Дека христијанските градби биле во голем број може да потврди и податокот што и денес во состојба на големо иселување од Мариово во селото Градешница се одржуваат дури 7 цркви, меѓу кои и такви, со подлабока старост.

Во месноста "Сатока" егзистирало село со такво име кое исчезнало пред околу 4 века. Тоа се среќава во турските документи, посебно во турските пописни дефтери. Така за селото Бешиште се знае дека постоело и пред т.н. Мариовска буна која се случила 1564 година, а изгледа траела и во 1565 година. Имено, во турските дефтери од 1544/45 година стои дека селото Бешиште имало 75 семејства и 8 неженети, односно приближно 400 жители, а селото Сатока 81 семејство и 9 неженети, односно нешто повеќе жители од селото Бешиште⁶. Освен тоа во турските документи кои се однесуваат на буната се спомнува и едно лице кое потекнува од селото Бешиште, како и едно лице од селото Сатока покрај други две од селото Старавина и едно од

⁵ Исто.

⁶ Душанка Бојаниќ-Шопова, Турски документи...53, Александар Стојаноски, Нови согледби за Мариовско-прилепската Буна од 1564/65 година, зборник "Мариово и Меглен низ историјата", Друштво за организирање на Мариовско-мегленски средби, Институт за национална историја, Прилеп 2000, 45.

селото Градешница. Од Бешиште се споменува како водач Матјо Никола, а од Сатока Димитри Стале⁷.

Според преданијата кои се поврзани со овие две села и со Мариовската буна селото Сатока по буната сосема опустело како и едно друго село со име Пестје или Пешта. Имено, бидејќи од нив потекнувале некои водачи на буната тие морале да бидат запуснени. Дури според едно предание по пропаѓањето на селото Пешта се создало селото Бешиште (оттаму поврзувањето со Бежиште и сл.).

Преданијата, сепак, не се во согласност со историските факти. Имено, повторно од турските дефтери се знае дека селото Сатока продолжило да егзистира и по завршувањето на Мариовската буна, како што се знае и тоа дека селото Бешиште е постаро од буната. Тоа го потврдуваат пописните дефтери од 1568/69 година според кои селото Сатока броело 35 семејства и 30 неженети; околу 200 жители, а ист е бројот на семејствата и во Бешиште што упатува на некакво намалување на населението кое за тој период е забележано во цело Мариово. Еден интересен податок што го изнесува историчарот Александар Стојановски во зборникот **"Мариово и Меглен низ историјата"** е нов во врска со познатата Мариовска буна. Имено, тој истакнува дека во пописот од 1569 година во селата од кои потекнуваат водачите повторно се среќаваат нивните имиња, што укажува на фактот дека тие не биле убиени, а ниту затворени, или доколку биле казнети и затворени во времето на пописот тие биле ослободени. Од сите водачи на буната во овој попис не се среќава само името на Матјо Никола од селото Бешиште, доколку, како што пишува Стојановски тој не е во пописот идентичен со во него споменатиот Петко Никола⁸.

ИМЕТО НА СЕЛОТО БЕШИШТЕ

Сл. 9: с. Бешиште

Значи името на селото Бешиште не може да се поврзе со Мариовската буна и потребата да се бега пред турските гонители. За неговото настанување постојат и други преданија. Едно од нив е преданието за извесен Беш(о), кој во некое старо време живеел во Пожарско, денес во Република Грција, односно во Егејска Македонија. Тој имал четворица браќа и по извесно време дошло до поделба меѓу браќата

⁷ Исто, Љубен Лапе, **Одбрани четива за историјата на македонскиот народ**, Државно книгоиздателство на НР Македонија, Скопје 1951, 163.

⁸ Александар Стојановски, **Нови согледби...**, зборник **"Мариово и Меглен..."**, 44 и 45.

поради кавга или сл. и Беш(о) дошол на местото на денешното село Бешиште каде со своето семејство изградил живеалиште и така настанало ова село. Кога точно се случил овој настан според преданието не е познато⁹.

Интересно е овде да се додаде и научното мислење за настанокот на името на селото кое во извесни елементи коинцидира со преданието. Еве што истакнува Љубица Станковска во списанието на Институтот за старословенска култура од Прилеп, "Балканославика": *"Неговата основа (на името Бешишта, з.м.) е изведена од патронимичното име Бешиштъ. Во основата на патронимикот Бешиштъ може да се наоѓа личното име Бех или Бехо изведени од првиот слог на двосложните имиња Беломир, Берислав и сл."* Подолу во својот труд, Љубица Станковска додава: *"Патронимичното име Бешиштъ е добиено од првобитната атрибуциска синтагма Бешъ (=Бешов) (син), ..."*¹⁰.

ЦРКВАТА "СВ. ПЕТКА" ВО БЕШИШТА

Сл. 10: Релјеф над влезот во црквата

Селската црква во Бешишта "Св. Петка" е зографисана 1884 година¹⁰. Таа претставува релативно голема црковна градба со трем прилепен за нејзината јужна фасада. Целиот комплекс е забележително архитектонско дело на старите мајстори. Таа се наоѓа на горниот дел на селото, веднаш под првите куќи од источната страна под патот кој влегува во селото. Надворешноста на црквата е доста интересна, посебно ако

се посвети поголемо внимание. На јужната фасада од градбата се изработени поголем број релјефи (сл. 10) во домороден бигорен камен. Меѓу нив се истакнува релјефната фигура на извесен Папа Богдан (ПАПА БОГДАНЪ) која е изработена некаде на средината од горниот дел од фасадата, веднаш под стреата. Се работи за фигура на маж со димензии 120 x 83 см, од бел езерски варовник. Фигурата е со брада и капа на главата со правоаголна форма, а на телото има само наметка од мариовски тип. Фигурата, веројатно, го претставува ктиторот на црквата, односно некој богат и угледен Мариовец кој ја

⁹ Ова предание ми го пренесе Атанас Кизов од Прилеп, по потекло од Егејскиот дел на Македонија, а може да се слушне и од жители на селото Бешиште.

¹⁰ Љубица Станковска, Од топонимијата на Мариовско-Мегленскиот регион, Балканославика 19-21, Институт за истражување на старословенската култура, Прилеп, 16, 17.

изградил црквата. Како што истакнува Јелена Андреевска во својот труд **"Нови прилози за ктиторските релјефи од Мариово"**¹¹ ова име се среќава и на други цркви во Мариово што укажува на фактот дека Папа Богдан бил ктитор на повеќе цркви во свое време, а тоа значи дека бил богат човек и веројатно, некаков старешина на просторот на Мариово. Според Јелена Андреевска ктиторството на Папа Богдан за црквата во Бешиште не може да се тврди со сигурност бидејќи неговото име го нема во натписот во кој стојат имињата на оние кои со свои прилози учествувале во изградбата.

Сл. 11: Крст на еден од гробовите пред Црквата

Сепак, може да се претпостави дека ктиторот по негова или по желба на жителите на Бешиште кои учествувале во изградбата нему му дале посебно место на впечатливата јужна фасада на црквата.

Во натписот на учесници во изградбата на црквата се споменуваат имињата, Папа Спирос, Папа Трајко, Стојан, Јован, питропот Стале Наков и др¹². Освен релјефот на Папа Богдан на јужната фасада на црквата во Бешиште се среќаваат и други интересни релјефи иако со доста груба обработка. На десната страна на јужната фасада се среќава релјеф на две човечки фигури при што едната ја држи другата фигура на рацете во очигледно безживотна состојба. Потоа на истата фасада се среќава и релјеф на човечка дланка до зглобот, како и риба, но и други помали релјефни изработки. На двете врати за влез во црквата, од јужната и од западната страна се среќаваат релјефни форми на сводестиот дел од вратата кој е изработен од езерски варовник. На овие делови од градбата се застапени повеќе претстави на птици, животни и растенија, како и ликови од христијанството.

ВИКУС (СЕЛО) СО ХРАМ ОД РАНОАНТИЧКИОТ ПЕРИОД

Македонската археологија своите корени ги има уште во деветнаесеттиот век со дејноста на археолози од странство како што се српски, бугарски, француски и др. Се разбира, тие во Македонија доаѓаат со директиви од своите власти за прибирање научни сознанија и археолошки предмети за целите на сопствената држава што претставува вистински хендикеп за домашниот поглед на археолошките остатоци и културното наследство воопшто во Македонија. Појавата на македонска археологија, главно, по Втората светска војна се надврзува на археолозите кои на истиот простор истражувале во

¹¹ Јелена Андреевска, **Нови прилози за ктиторските релјефи од Мариово**, алканославика 19-21, ИСК-Прилеп 1992-1994, 68-71.

претходниот период и често и своите анализи ги базира на анализите на странските археолози и историчари. Овде имаме потреба да ја истакнеме неопходноста од домашен поглед на сопственото културно наследство заради автентичноста на научната опсервација на домашниот потенцијал и негово соочување со толкувањата на странските научници.

Гледано од ваков аспект треба да се истакне дека во селото Полчиште уште во дваесетите и триесетите години на дваесетиот век во Македонија направил обемни археолошки проследувања и српскиот истражувач Никола Вулиќ, на чии податоци и денес во голема мера се крепат македонските археолози. Овој српски археолог истражувал и во Мариово, па еве го среќаваме и во селото Полчиште каде, меѓу другото, тој констатира дека во селото постоеле траги од стар храм од античкото време. Според него во селото постоел викус(село) со храм и некропола¹³, што значи дека постоела античка населба, поточно од IV век п.н.е. За жал, не постојат информации за локацијата на која била расположена античката населба, а многу малку информации има и за самиот споменат наод во селото.

ОСТАТОЦИ ОД НАСЕЛБА ОД РИМСКО ВРЕМЕ НА ЛОКАЛИТЕТОТ "ТАМБУРЦИЕВА НИВА "

Во околината на селото Полчиште, исто така, има голем број на археолошки остатоци од различни времиња. Археолозите овде регистрирале при рекогносцирање локалитет и од римскиот период и тоа "Тамбурциева Нива"¹⁴, која се наоѓа на околу 500 метри источно од селото. Локалитетот претставува зарамнето плато на кое се наоѓаат остатоци од ѕидови кои укажуваат на постоењето на старо утврдување, а на теренот се наоѓаат фрагменти од керамички садови, покривни ќерамиди, градежен материјал, како и делови од рачни мелници кои низ Мариово се среќаваат на повеќе места, и според тврдењето на жителите се употребувале и во поново време за мелење бонгур, пченка и сл.

ТРАГИ ОД НАСЕЛБА ОД ДОЦНАТА АНТИКА НА ЛОКАЛИТЕТОТ "ЈОЛЕВА ОГРАДА "

Ако се има предвид дека во околината на селото Полчиште има траги од организирано живеење и остатоци од различни објекти од раното античко време, потоа од римско време, како и од периодите кои следуваат потоа може да се претпостави дека на овој простор постои еден вид континуитет на живеење од најстарите времиња, па се до денес иако во многу скромна фор-

¹³ Археолошка карта на Република Македонија, Вулиќ Н. Сп. LXXI, 421; Mikalčić I., TIR, 85 (D. G.)

ма и обем. Зашто, се чини, дека во долгата историја на цивилизацијата на македонскиот простор, а во тој состав и на просторот на областа Мариово во оваа област најкатастрофалниот демографски период за него е токму овој денес.

Освен од римскиот период во околината на Полчиште има остатоци на населба и од доцната антика, односно 4, 5 и 6 век на нашата ера на локалитетот "Јолева Ограда"¹⁵. Овој локалитет се наоѓа на источната страна од селото на еден повисок рид каде се забележуваат голем број грамади од камења од старите градби кои се собрани при обработката на нивите на овој локалитет од жителите на Полчиште. Освен тоа на теренот се присутни фрагменти од керамички садови, покривна керамика и остатоци од топена железна руда. Тоа укажува на постоењето на топилница за железна руда, посебно ако се има предвид фактот дека ваквите остатоци се многу чести. На овој локалитет се наоѓа и една отворена јама чија длабочина не е позната, а кај жителите е позната како "бунар". Веројатно таа е во врска со остатоците од топената железна руда. Интересно е дека во постарите периоди од историјата во Мариово се многу чести наодите на остатоци од топена руда, што укажува на експлоатацијата на руди во овој крај уште од постарите времиња.

ГОРНО И ДОЛНО ГРАДИШТЕ И ОСТАТОЦИТЕ ОД СТАРА КОВАЧКА РАБОТИЛНИЦА

Во атарот на селото Полчиште има повеќе други локалитети кои не се познати за пошироката јавност. Всушност, за нив знаат само дел од жителите на Полчиште како, на пример, 86-годишниот Пејо Рунески кој раскажува за локалитетите Горно и Долно Градиште кои се наоѓаат неколку километри источно од селото во подножјето на големата планина. Таму, според него, се наоѓаат траги од стари градби како и остатоци од некои занаети со кои се занимавале старите жители на овие одамна напуштени населби. Така Пејо Рунески споменува дека на овие локалитети се наоѓале делови од стара ковачница, односно производи кои се правеле во неа како паличници, метални делови кои се ставале на ралото, разни алатки и сл. Овие два локалитета заслужуваат многу поголемо внимание за да се утврди за каков тип населби се работело и каква дејност имале развиено нивните жители.

ПОТЕКЛО НА ИМЕТО НА СЕЛОТО ПОЛЧИШТЕ

Нема или барем не сме сретнале некое повпечатливо предание поврзано со настанокот на селото Полчиште и неговото име. Некои поврзувања со "полчишта = орди" можат да се сретнат овде-онде. Иако како офи-

¹⁵ Исто, Керамидчиев А., 1978, 118-119. (А. К.)

цијално име се користи формата "Полчиште" во историските извори селото се среќава под името Полчишта и научниците сметаат дека токму тоа име треба да се употребува и официјално. Според Љубица Станковска името на ова село во основата го има личното име Полк "што е добиено по пат на скратување од сложените антропоними од типот на Светополк и сл." Други научници ова име го доведуваат и во врска со други термини како што е *пол, *пели сл¹⁶.

Интересно е дека, според тврдењето на членови од семејството Мидовци тоа води потекло токму од Полчиште. Потеклото на нивното презиме е многу старо и сосема ретко, а буди длабока историска и митолошка асоцијација потсетувајќи на прастарото име Мида. За ова име повеќе во насловот "Витолиште" со оглед на фактот дека денес најмногу траги од ова семејство има токму таму.

¹⁶ Љубица Станковска, Од топонимијата на Мариовско-мегленискиот регион, Балканославица 10-21 ИСК Пловдив 1998

ОСТАТОЦИ ОД ПРАИСТОРИСКА ПЕШТЕРСКА НАСЕЛБА

Денес нема населба на местото на старото запустено село Мелница кое са наоѓа на пет километри пред селото Витолиште во Мариово. Неговиот атар, сепак е познат за жителите на околните села бидејќи некогашните жители на Мелница се преселиле, главно, во нив. Во просторот кој му припаѓал на некогашните жители на Мелница денес се среќаваат голем број траги од древно постоење кои нè водат дури и до најдлабоката праисторија на постоењето на човекот.

Сл. 12: Пештерите под Рамнобор

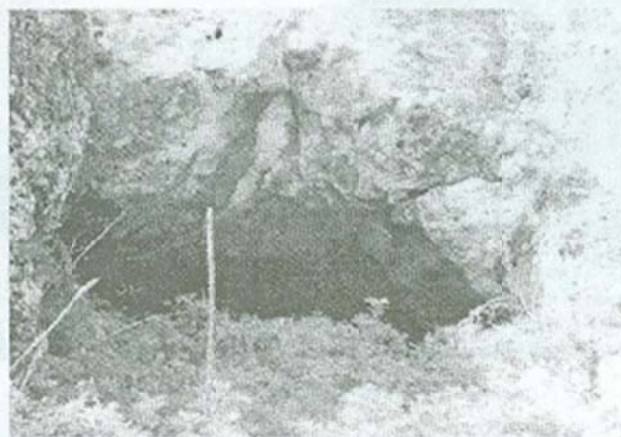
Геолошкиот состав на теренот на Мелница и неговата околина е преполн со варовнички слоеви кои овозможиле создавање голем број пештери уште во најстарите времиња. Тоа значи дека овие пештерски простори на евентуалните живи суштества кои би се нашле во близина им даваат можност да се засолнат од разните природни непогоди. Над селото Мелница, од неговата северна страна под врвот на ридот

Рамнобор се среќаваат комплекс од пештери со пештерски простор кој дава можност за засолнување (сл. 12). Пештерите се распоредени под самиот раб на рамното плато на ридот Рамнобор и се протегаат во правецот југозапад - североисток. Се работи за неколку поголеми и помали пештери кои и денес можат да обезбедат заштита од неповолните надворешни услови. Всушност, тие и се користат за тоа од сточарите кои на овој простор одгледуваат добиток. Во една од првите пештери од југозападната страна која има два влеза, во двата простора кои се поврзани со внатрешен широк ходник се среќаваат подлабоки сонди отворени од непознати лица, а околу сондите можат да се најдат остатоци од искршени керамички садови од кои најмногу по потекло од неолитот (новото камено време). Слојот од наслаги според ископаните сонди е дебел и до еден метар, а можеби и повеќе, што укажува на можноста од постоење други праисториски наоди, останати од некогашното користење на пештерите како живеалишта. Фактот што во овој простор се наоѓаат цел комплекс од пештери упатува на можноста од постоење цела пештерска населба во далечното камено време. Кога велíme

каменото време мислиме на целиот период во кој спаѓаат старото камено време(палеолитот), и новото камено време(неолитот), кој е констатиран со пронајдената керамика во пештерите и во нивната близина. Имено парчиња од неолитска керамика можат да се најдат и кај другите пештери од комплексот, што ја потврдува претпоставката за постоење праисториска населба во пештерите. Од пештерите најинтересна е веќе споменатата со два влеза во која се пронајдени најмногу фрагменти од праисториски керамички садови. Во неа има и некои темни ходници кои не можат да се испитаат без соодветна светилка. Некои делови имаат форма на своевидни канали кои со соодветно испитување би можеле да покажат дека се дело на човечка рака. Соодветни стручни анализи ќе покажат дали некои од парчињата камења со одредени "симптоматични" форми кои се наоѓаат кај пештерите не биле извесни култни предмети кои се посебно актуелни за старото камено време, палеолитот и дали не претрпеле насилни промени со интервенција од некогашните жители на пештерата.

Слични пештери има и на други места околу ридот Рамнобор на кој се наоѓа комплексот за кој овде станува збор. Тука се некои пештери од североисточната страна на ридот, но и на поширокиот простор во некогашниот атар на Мелница. Наодите од праисториска керамика се присутни и на просторот кој паѓа надолу од пештерите кон југоисток. Всушност, овој простор, веројатно, е дел од праисториската

Сл. 13: Влез во една од пештерите

населба бидејќи керамичките наоди распространети по него, и тоа на неколку хектари површина се многу чести и интересни. Освен тоа на доста стрмниот простор има делови во форма на тераси кои се подсидувани со груби и големи камења од домородниот варовнички камен. Со оглед на фактот што на целиот простор е распространета керамика од праисторијата не е исклучена можноста дека терасите на земјиштето биле подготвувани за изградба на живеалишта. Соодветни археолошки истражувања можат да покажат дали на целиот простор не се наоѓала поголема населба од новото камено време. Всушност, без соодветни истражувања не може да се каже ништо поконкретно, освен фактот дека присуството на праисторискиот човек на овој простор е евидентно, а тоа од своја страна е еден од многуте примери дека Мариово било населено уште во најстарите периоди од појавата на човекот. Дека се можни и траги од палеолитскиот ловец кој живеел во периодот од 10 000 до 12000 години пред н.е. укажува и археологот Паско Кузман кој потсетува на условите кои за тоа владееле во тој период на